

ON THE PROBLEM OF PREPARING CHILDREN WITH DISABILITIES FOR FAMILY LIFE

Akbarova Nigorahon

Fergana is a teacher of a specialized vocational school for people with disabilities

Abstract: The article describes the legal and scientific basis for the preparation of children with disabilities for family life, the pedagogical and psychological features of the preparation of children with disabilities for family life.

Keywords: Education, special education, disability, disability, student, child with disabilities, student with disabilities.

ИМКОНИАТИ ЧЕКЛАНГАН БОЛАЛАРНИ ОИЛАВИЙ ҲАЁТГА ТАЙЁРЛАШ МУАММОСИГА ДОИР

Акбарова Нигорахон

Фарғона имкониятлари чекланган шахслар учун ихтисослаштирилган касб-ҳунар мактаби ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада имконияти чекланган болаларни оилавий ҳаётга тайёрлашнинг меъёрий-ҳуқуқий ва илмий асослари, имконияти чекланган болаларни оилавий ҳаётга тайёрлашнинг педагогик-психологик хусусиятлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: таълим, махсус таълим, ногиронлик, имконияти чекланганлик, ўқувчи, имконият чекланган бола, имконият чекланган ўқувчи.

Жаҳон миқёсида имконияти чекланган болаларни мустақил ҳаётга, глобал ахборот муҳитига ижтимоийлашув жараёнларини ривожлантиришга қаратилган коррекцион технологиялар амалиётга тадбиқ этилган. ЮНЕСКОнинг Инчхон декларацияси ва “Таълим-2030” халқаро ҳаракат дастурида “барча учун кенг қамровли, ҳаққоний сифатли таълим ва бутун ҳаёти давомида таълим олишини рағбатлантиришни таъминлаш” масалалари махсус таълим мазмунини такомиллаштиришда долзарб ҳисобланмоқда¹. Натижада ақлий ривожланишида муаммолари бўлган болаларда ҳаётини кўникмаларни шакллантириш, оилада шахслараро муносабатлар барқарорлигини таъминлаш, ижтимоий реабилитация ёндашувларини такомиллаштириш бўйича тизимли ишлар амалга оширилмоқда.

Жаҳон таълим ва илмий-тадқиқот муассасаларида имконияти чекланган болаларни ижтимоий ҳаётга тайёрлашда коррекцион-ривожлантирувчи педагогик жараёнларни тизимлаштириш, интегратив ёндашувлар асосида дарс ва машғулотларнинг дидактик таъминотини кучайтириш, гендер тенгликни таъминлаш, оилавий ҳаётга тайёрлаш механизмларини бўйича илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда. Шу билан бирга ихтисослаштирилган таълим муассасаларида ўқувчиларда ижтимоий мослашувни ривожлантириш, мустақил шахс сифатида соғлом турмуш тарзини шакллантириш усулларини такомиллаштиришнинг назарий-методик таъминотини яратишга қаратилган илмий тадқиқотларга алоҳида эътибор берилмоқда.

Мамлакатимизда ихтисослаштирилган таълимни халқаро андозалар асосида такомиллаштириш, ихтисослаштирилган таълим муассасалари моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, ўқув ва тарбия дастурларини яратиш, юқори малакали педагог кадрлар ва мутахассислар билан таъминлашнинг меъёрий асослари яратилди. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар

¹ Инчхонская декларация Образование-2030: обеспечение всеобщего инклюзивного и справедливого качественного образования и обучения на протяжении всей жизни. Инчхон, Республика Корея, 21 мая 2015 год.

стратегиясида “жисмонан соғлом, руҳан ва ақлан ривожланган, мустақил фикрлайдиган, Ватанга содик, қатъий ҳаётий нуқтаи назарга эга ёшларни тарбиялаш, демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёнида уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш”² каби устувор вазифалар белгиланди. Натижада имконияти чекланган болаларни оилавий ҳаётга тайёрлаш мазмунини такомиллаштириш, махсус методикаларини ишлаб чиқиш имкониятлари кенгайди.

Мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ жисмоний ёки психик ривожланишида нуқсонли бўлган болаларни ўқитиш ҳамда тарбиялаш давлатимизнинг таълим соҳасидаги устувор йўналиши сифатида белгилаб олинди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 41-моддасида ҳар ким билим олиш ҳуқуқига эгаллиги қонуний жиҳатдан мустаҳкамлаб қўйилди.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунининг 23-моддасида жисмоний ёки руҳий ривожланишида нуқсонли бўлган, шунингдек узоқ вақт даволанишга муҳтож бўлган болалар ва ўсмирларни ўқитиш, уларни тарбиялаш ҳамда даволаш учун ихтисослаштирилган таълим муассасаларининг ташкил этилиши ҳамда болалар ва ўсмирларни ушбу таълим муассасаларига юбориш ва улардан чиқариш ота-оналарининг ёки бошқа қонуний вакилларининг розилиги билан психологик-тиббий-педагогик комиссиянинг хулосасига биноан амалга оширилишининг қонуний асослари белгилаб берилди.

Шунингдек, мазкур Қонун билан ногирон болалар, жисмоний ва (ёки) руҳий ривожланишида нуқсонли бўлган болаларнинг тиббий-ижтимоий ёрдам ва таълим олишга бўлган ҳуқуқлари кафолатланган.

Дунё миқёсида етакчи хорижий мамлакатларда оила, жумладан, имконияти чекланган болаларни ижтимоий ҳуқуқ ва манфаатларини муҳофаза этиш муаммосига глобаллашув нуқтаи назаридан қаралиб, оила ва оилада болалар тарбияси муаммоси турли ташкилотлар томонидан ўрганилади, зарурий индикаторлари белгилаб берилди. Уларнинг баъзи бирлари қуйидагилардан иборатдир. БМТнинг “Минг йиллик ривожланиш” ҳамда “Болалар ҳаёт кечирishi учун мақбул дунёни яратиш тўғрисида”ги декларациялари (20.11.1989); Халқаро “Оила куни” (International Day of Families) резолюцияси; (15.05.1993) Ижтимоий тараққиёт ва ривожланиш декларацияси (БМТ Бош Ассамблеяси, 11.12.1969.); “Бола ҳуқуқлари тўғрисида” ги конвенция (20.11.1989.); “Ҳуқуқбузарлик профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” (14.03.2017); “Ҳуқуқий ахборотни тарқатиш ва ундан фойдаланишни таъминлаш тўғрисида”ги қонунлар (15.08.2017) ва бошқа халқаро-меъёрий ҳужжатлар шулар жумласидандир.

Маълумки, оила имконияти чекланган болаларнинг ижтимоийлашувида дастлабки бўғинни ташкил этади. Кузатишлар бундай оилаларда, гарчи уларда болага нисбатан конструктив муносабат (боладаги муаммоларни тўғри қабул қилиш орқали унда зарур кўникмаларни шакллантириш ва ривожлантиришга интилиш) мавжуд бўлсада, фарзандларини оилавий ҳаётга тайёрлаш бўйича зарур билим ва кўникмаларнинг етишмаслигидан кўз юмиб бўлмайди. Халқимиз менталитетига хос бўлган “ўз тенгини топиб кетиш” тушунчаси ота-оналарнинг фарзандларининг оилали бўлишига мойиллигини рағбатлантириши билан бирга уларга консультатив ва методик ёрдам кўрсатишни такомиллаштиришни ҳам тақозо этади.

Таҳлиллар асосида имконияти чекланган болаларни оилавий ҳаётга тайёрлашда қуйидаги муаммолар мавжудлиги аниқланди:

- имконияти чекланган болаларни тарбияланаётган оилаларга хос ижтимоий-психологик муаммолар, айниқса уларда ота-оналар ва бошқа аъзоларнинг боладаги нуқсонлар билан боғлиқ ҳолда унинг шахс сифатида, жумладан оила бунёдкори – ота-она вазифаларини бажарувчи шахс шаклланишига таъсирининг етарлича тадқиқ этилмаганлиги;

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар Стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони.

- имконияти чекланган ўсмирлар ва ёшларнинг оилавий ҳаётга бўлган муносабатлари, қизиқишлари, оила қуриш мотивлари ва кадриятларининг ўрганилмаганлиги, имконияти чекланган ёш оилалар мониторингининг олиб борилмаслиги;
- имконияти чекланган ўқувчилар тахсил оладиган махсус таълим муассасаларида оилавий ҳаётга тайёрлаш билан боғлиқ ўқув ва тарбиявий дастурларнинг тизимли олиб борилмаслиги, бу жараёнда бошқа ижтимоий институтлар ва мазкур тоифадаги болалар тарбияланаётган оилалар билан ҳамкорликнинг талаб даражасида йўлга қўйилмаганлиги;
- ривожланиш нуқсонларининг турларига қараб (кўришида, эшитишида, интеллектида ва бошқа нуқсонлар) ўқувчиларни оилавий ҳаётга тайёрлаш бўйича умумий ва индивидуал ўқув ва тарбия дастурлари, технология ва методларининг яратилмаганлиги, бунинг учун аввало турли тоифадаги болаларда оилавий ҳаётга оид ижтимоий тажрибаларнинг шаклланишидани специфик муаммоларнинг алоҳида ўрганилмаганлиги;
- имконияти чекланган шахслар томонидан қурилган ёш оилаларга тизимли ижтимоий ва психологик хизматлар кўрсатишни янада такомиллаштириш зарурлиги;
- инклюзив таълим шароитида имконияти чекланган болаларни оилавий ҳаётга тайёрлаш билан боғлиқ самарали моделлар ва методларнинг ишлаб чиқилмаганлиги ва бошқалар.
- Имконияти чекланган болаларни оилавий ҳаётга тайёрлаш орқали қуйидаги натижаларга эришиш мумкинлиги ҳақидаги ҳулосага келинди:
- уларда оиланинг юксак кадриятлардан бири эканлиги, оиланинг жамиятимиз таянчи сифатида ҳар томонлама эъозланиши ва ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилиниши тўғрисидаги тасаввурлар ва оилага бўлган ҳурмат туйғуси тарбия топади;
- соғлом болалар каби оилавий ҳаёт ва унинг турли соҳаларидаги фаолият билан боғлиқ билим, малака, кўникма, яхлит олганда, ижтимоий тажрибани ривожланишнинг илк даврларидан оқ ўзлаштириб боради;
- репродуктив маданиятнинг шаклланиши натижасида соғлом фарзандлар дунёга келиши ва мазкур тоифадаги оилаларда дунё келган болаларнинг соғлом вояга етиши учун имкониятлар кенгайди;
- улар томонидан дастлаб жинсий муносабатлар, кейинчалик эса оилавий ҳаёт билан боғлиқ турли ҳуқуқбузарлик ва жиноятлар содир этилишининг олди олинади;
- пировардида имконияти чекланган оилалар мустаҳкамлиги натижасида жамият барқарорлиги янада мустаҳкамланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Инчхонская декларация Образование-2030: обеспечение всеобщего инклюзивного и справедливого качественного образования и обучения на протяжении всей жизни. Инчхон, Республика Корея, 21 мая 2015 год.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар Стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони.
3. Назарова Д. Махсус таълим атамаларининг изоҳли луғати.-Т., 2012.
4. Пўлатова П.М. “Махсус педагогика (олигофренопедагогика)” Ўқитувчи- 2005 й.
5. Файзиева У. “Имконияти чекланган болаларни оилаларда тарбиялаш”.-Т.,2009